

योगवसिष्ठ ग्रंथातील निरुनि प्रकरणात आधि व व्याधीविषयी वरुनि आले आहे.

या प्रकरणात प्रभु श्रीराम मुनीश्वर श्रीवसिष्ठांना विचारतात, की आधि (मानसिक) व व्याधी (शारीरिक) रोग शरीरात कशांमुळे उत्पन्न होतात तसेच त्यांचा नाश कशांमुळे होतो हे कृपया मला सांगा.

प्रभु श्रीरामांच्या या प्रश्नाला उत्तर देताना श्रीवसिष्ठ म्हणतात, की, हे श्रीराम, आधि व व्याधी हे दोन्ही दुःखांमुळे उत्पन्न होतात; व यांचा समूह नाश ज्ञानांमुळे होतो. शालाच मोक्ष असे म्हणतात.

शरीरामध्ये आधि व व्याधी हे एक-दुसऱ्याचे कारण बनून उत्पन्न होतात; म्हणजेच कधी आधिंमुळे व्याधीची निर्मिती होते; तर कधी व्याधींमुळे आधिची निर्मिती होते. कधी आधि-व्याधी दोन्ही एकत्र होऊन उत्पन्न होतात; तर कधी सुखानंतर दुःखरुप हे आधि-व्याधी क्रमशः उत्पन्न होतात.

शारीरिक दुःखाला व्याधी म्हणतात; तर वासनामय मानसिक दुःखाला आधि.

महर्षि वसिष्ठ पुढे म्हणतात, की अज्ञानच या दोन्हीचे मूळ कारण आहे. यथार्थ ज्ञान झाल्यावर यांचा निश्चित विनाश होतो.

यथार्थ परमात्मज्ञान व इंद्रिय निग्रहाच्या अभ्यासांमुळे, राग-लक्ष्ण इ. षड्रिपुंमध्ये अडकल्यांमुळे, तसेच हे मिथ्यालं आहे व ते मिथ्यालं बाकी आहे, अशा प्रकारे दिवस-रात्र चिंता केल्याने जडतांमुळे महामोहदायिनी अज्ञान आधि (म्हणजेच मानसिक व्याधी) उत्पन्न होतात.

शारीरिक व्याधी उत्पत्तीची कारणे :

1. प्रबल इच्छा पुन्हा पुन्हा झाल्याने.
2. मूर्खतांमुळे
3. चिंतावर विजय प्राप्त न केल्यांमुळे.
4. खराब अन्न खाल्यांमुळे.
5. समज्ञान इ. निकृष्ट स्थानी निवास केल्याने.
6. अर्था शक्ती तसेच प्रदोष काळात भोजन, केल्याने मेथुन केल्याने
7. दुष्कर्म केल्यांमुळे.

8. दुर्जनांची संगत केल्याने.
9. विष, सर्प, वाघ, चोर इ. चे अय मनात असल्यामुळे.
10. नाड्या क्षीण असल्यामुळे
11. नाड्यांच्या छिद्रात अन्नाच्या रसाचे शोषण न झाल्यामुळे.
किंवा स्वप्न अत्यधिक शोषण झाल्यामुळे.
12. कफ - पित्त दोषांच्या प्रकोपामुळे , इ० .

आधि - व्याधी नाश उपाय :

महर्षि वसिष्ठ पुढे म्हणतात, की अश्रिमत पदार्थांची प्राप्ती झाल्याने व्याधींचा तर,

आधि, म्हणजेच अज्ञानाचा नाश झाल्याने त्याच्यामुळे उत्पन्न मानसिक व्याधींचा समूह नाश होतो.

महर्षि म्हणतात, हे राघव ! आत्मज्ञानाशिवाय जन्मादि विकारांचे मूळ - अज्ञान नष्ट होऊ शकत नाही. यासाठी वसिष्ठ मुनी 2 उदा. देतात.

1. ज्याप्रमाणे दोरीच्या यथार्थ ज्ञानामुळे समाप्त तिच्या ठिकाणी होठारे सापचे ~~जन्म~~ विपर्यय / मिथ्या ज्ञान नष्ट होते,

2. ज्याप्रमाणे पावसाळ्यात पूर आलेली एखादी नदी तिच्या काठावरील सर्व झाडांना मूळापासून नष्ट करते , त्याप्रमाणे संपूर्ण आधि व व्याधींना हे अत्रे मूळ आहे - अज्ञान, त्याला संपूर्ण मूळसकट केवळ परमात्म्याचे यथार्थ ज्ञानच संपूर्ण मूळासकट काढून राकू शकते.

सामान्य व्याधी तर आधुर्वेदीय औषधे , तसेच मन्त्रादि क्षुद्र कर्म किंवा वयस्कर लोकांच्या परंपरागत कथित औषधांनी नष्ट होतात. आणि हे प्रश्नो आपण हे सर्व जाणता. याबद्दल मी अजून काय वेगळा उपद्र उपदेश करावा !

पुढे, प्रभुश्री राम वसिष्ठ ऋषींना विचारतात, 'हे गुरुवर ! आधिंपासून व्याधी कशा उत्पन्न होतात व त्या औषधांचे ~~स्वप्न~~ अतिरिक्त मन्त्र, पुण्य इ. मुळे कशा

नष्ट होतात, हे आपण सांगते.

यावर महर्षि वसिष्ठ सांगतात, हे फ्रीशम, मानसिक अस्थिरतेमुळे चिंत व्याकुळ होते व यामुळे क्षीरसात ~~म्हणूनच~~ शोथ उत्पन्न होते. आणि म्हणूनच क्रीडी मनुष्य त्याच्या समोसा उचित / योग्य मार्ग बघू शकत नाही. ज्याप्रमाणे बाणामुळे घायाळ झालेले हरिण त्याच्या स्वाभाविक मार्गास सोडून इतरत्र धावते, त्याप्रमाणे असा क्रीडीत मनुष्य चुकीचे मार्ग अवलंबतो.

यामुळे पुढे प्राण वायु चुकीच्या पद्धतीने संपूर्ण क्षीरसात वाहते. परिणामस्वरूप नाड्यांमध्ये कफ, पित्त संचिती झाल्याने त्या नाड्यांना विषम स्थिती प्राप्त करतात होते. हे असेच होते, ज्याप्रमाणे राजाच अव्यवस्थित झाल्याने वठ्पिमाची मर्यादा विषम स्थितीला जाते. प्राणवायुच्या संचारामध्ये विषमता निर्माण झाल्याने, खाल्लेल्या अन्नामुळे कुजीर्णता, अजीर्णता किंवा अजीर्णतारूप दोषां निर्माण होतात.

याप्रकारे आधींमुळे व्याधी उत्पन्न होतात व आधींच्या अभावामुळे व्याधी नष्ट होतात.

यापुढे मंत्रांच्या प्रभावामुळे व्याधी कक्षा नष्ट होतात, याबद्दल महर्षि वसिष्ठ उपदेश करतात.

महर्षि म्हणतात, ज्याप्रमाणे हरितकीचे फळ खाल्यामुळे स्वाभाविकपणे मुळाव होतात, त्याचप्रमाणे वायु, अग्नि, पृथ्वी, जल इ.चे बीजरूप य र ल, व इ. मंत्रांचे वठीसुद्धा मंत्रांच्या प्रभावामुळे, नाड्यांमध्ये रोगोत्पत्तीकारक अन्नरसाचे पाचन, उत्सर्जन व कार्य करतात.

साधुंची सेवा केल्याने, या पवित्र पुण्यक्रियेमुळे मन निर्मल होते. अक्षामुळे चिंत बुद्ध झाल्याने क्षीरसातमध्ये आनंदाची वृद्धी होते. अंतःकरणाच्या क्षुद्धीमुळे प्राणवायुचे पुन्हा योग्य प्रकारे नाड्यांमधून वहन होऊ लागते व यामुळे अन्नाचे उचित पचन होते. यामुळे सर्व व्याधी नष्ट होऊन जातात.